

zájmem o diskutovanou problematiku zaujme zcela zřejmě kapitola „Kdo jsou rodiče, kteří učí děti doma“. Autoři zde spojují výsledky bádání několika zahraničních a českých odborníků ve zcela jasný, stručný text, který vyvrací různé mýty a představy kolující o rodinách doma vzdělávaných dětí. Vedle toho autoři hned v úvodu kapitoly poukazují na různé osobní motivace k domácímu vzdělání, stejně jako na různorodé socioekonomické postavení, vyznání a politické postoje rodin. Za jednotící prvek lze obecně považovat, že domácí vzdělávání bylo a je využíváno částí rodičů, jejichž hodnotové přesvědčení v daném období a místě neodpovídá společenskému střednímu proudu, a představuje tak vhodnou alternativu, která dává možnost vzdělávat děti podle vlastního přesvědčení. Autoři (s. 27) zmiňují studie Kašparové, která začala využívat pro rodiče vzdělávající své děti doma termín „kulturní kreativci“ (označení podle Raye a Andersonové ve studii I. Kašparové „Domácí vzdělávání jako výraz kulturního kreativismu.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2017, 53 (1): 79–100), který velmi přesně ukazuje jednotící elementy zkoumané skupiny. Tím je typické vymezování se vůči konzumní společnosti, odmítání „univerzálně“ sdílených pravd a kritérií v nejrůznějších oblastech života včetně oblasti vzdělávání. Přispívají tak k proměně hodnot, kultury a způsobu života svého i svých blízkých, a tím tak iniciují širší celospolečenské změny.

Publikace vychází z rozsáhlého přehledu literatury a dalších relevantních zdrojů. Autoři uvádí, že použili více než 500 bibliografických zdrojů, včetně odborných článků, webových stránek zájmových skupin, konferenčních příspěvků, monografií a kapitol knih, zpráv o výzkumu, zákonů a zpráv.

Kniha rozhodně najde své čtenáře mezi odborníky i mezi zájemci o domácí vzdělávání z řad širší veřejnosti. Vzhledem ke svému encyklopedickému charakteru

bude text sloužit jako výchozí přehledová publikace také studentům a odborníkům při přípravě dalších výzkumů vedoucích k přesnějšímu porozumění roli domácího vzdělávání v současných společnostech.

Jitka Cirklová

Radek Vorlíček: *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku? Pohled do konkrétních základních škol*

Červený Kostelec, Pavel Mervart 2019, 322 s.

Kniha přibližuje pomocí dlouhotrvajícího kvalitativního a etnologického výzkumu mezi lety 2015 a 2016 život dětí na základních školách v jednotlivých třídních kolektivech, konkrétně se jedná o porovnání šesti slovenských a šesti českých škol. Důraz je kladen na vnímání odlišností a zkoumání dynamiky sociální vzálenosti mezi dětmi. Mezi ústřední témata knihy patří: hledání druhých ve vrstevnické skupině, mechanismy sociální inkluze, klima školní třídy a školy, interetnická komunikace, dynamika marginality a dominance, šikana, chudoba, selekce a segregace. Kniha je unikátní mimo jiné tím, že je určena širokému spektru čtenářů; od akademiků, pedagogů a studentů (nejen) pedagogiky až po širokou veřejnost, přičemž autor hned na začátku nabádá čtenáře, aby se při čtení knihy vcítil do některého z představovaných aktérů (žák, pedagog, rodič) tak, aby se snáze stal součástí vyprávěného příběhu a lépe tak dokázal reflektovat probíraná témata rezonující ve školství, o kterých je třeba diskutovat. Knihu uvádí předmluva Tomáše Samky, českého antropologa a publicisty, který diskutuje termín inkluze a zdůrazňuje různé úhly pohledu na něj – definiční, metodický, politický, pohled veřejnosti, pedagogů a popisuje tlak oponentů prosazování inkluze jako sendvičový efekt, kdy pedagog uprostřed je svírán zespoda bulvárem a seshora prezidentem ČR. Sa-

mek představuje knihu Radka Vorlíčka jako empirický vhled do jinak převážně teoretického bádání.

Kniha je tvořena čtyřmi hlavními částmi: úvodem, metodologií, představením dvanácti škol v ČR a na Slovensku a závěrečným souhrnným pohledem na život dětí na základní škole. Hned na úvod autor upozorňuje na „drsnost“ některých představovaných dětských příběhů a zdůrazňuje existenci a vzájemné propojení inkluze a exkluze jako dvou neoddelitelných entit. Jak autor zdůrazňuje, cílem knihy je nabourat naše představy o školní třídě a pomoci nám se oprostit od vlastní zkušenosti tak, abychom byli schopni přijmout specifčnost a rozmanitost jednotlivých školních kolektivů a různých témat, která jsou pro ně aktuální a stěžejní. Metodologické části je v knize věnováno více než 30 stran, ve kterých autor představuje svůj výzkum jako etnografický (metoda polozúčastněného pozorování doplněná polostrukturovanými a nestrukturovanými rozhovory) ze školního i mimoškolního prostředí, primárně je ovšem kniha založena na desetiměsíční práci v terénu na dvanácti různých školách. Teoretickým základem pro terénní výzkum byla pak antropologie vzdělávání a dětství. Autor zmiňuje netradičnost výzkumu, kdy sleduje vybrané téma na více místech, která mu umožnila vnímat třídu jako ohraničený fyzický prostor, ale zároveň na ni nahlízet i vně těchto zdí.

V rámci metodologické kapitoly autor dále reflektuje své volby a různé perspektivy, kterých ve svých analýzách využívá, a zdůrazňuje maximální snahu zůstat nehodnotícím výzkumníkem. Podstatnou část této kapitoly věnuje i reflexi vstupu do terénu, kde poukazuje na trend odmítání ze strany ředitelů škol a podrobně rozebírá jednotlivé důvody. Nechybí ani rozebrání etických aspektů. Metodologie je uzavřena reflexivním přístupem a vnímáním výzkumníka ve školním přístupu, které se do jisté míry vzájemně překrývají a kde autor na příkladech vysvětluje pozice, do kte-

rých se dostal a které mu byly přiřazeny vybranými školními prostředími. Na knize obzvlášť oceňuji tuto propracovanou metodologickou kapitolu, ve které autor nevynechává ani sebereflexi včetně polemiky o své úloze, radostech i strastech v pozici výzkumníka.

Autor nahlíží na školní třídu jako na malý svět a neopomíná jediného aktéra včetně sebe samého, sebereflexe je tak nedílnou součástí i rozborů oněch dvanácti školních třídních kolektivů, kde výrazně pomáhá v orientaci a vcítění se do sociální dynamiky. Reakce pedagogů a dětí na výzkumníka tak částečně odráží atmosféru v daném školním prostředí a stávají se nedílnou součástí analýzy vyprávěných příběhů. Kniha totiž skutečně funguje do jisté míry jako beletrie, je velmi čtivá, neustále čtenáře vtahuje do jednotlivých třídních kolektivů a skutečně mu umožňuje vžít se do jednotlivých postav, i když to jsou, bohužel, často smutné a nepříjemné situace, jichž se stává součástí. Výzkum reflektuje velmi dobrou znalost školního prostředí a obecně zkušenosti z předchozích autorů realizovaných výzkumných šetření ve školách (autor se tématem sociálních vztahů zabývá od bakalářského stupně studia).

O tom svědčí také maximální snaha autora udržet čtenářovu pozornost a přidat některé grafické prvky: např. originální a osvěžující jsou vytvořená schémata, kterými autor zobrazuje třeba zasedací pořádek v rámci některých hodin. V orientaci, zejména pro laickou veřejnost a pro studenty, pomáhá i přiložený terminologický klíč. Ačkoli je kniha komplexním antropologickým příspěvkem k diskusím ohledně inkluze a exkluze, čte se skoro sama a opravdu si dokážu představit široké spektrum čtenářů, pro které by mohla být zajímavá a poučná. Jednotlivé kapitoly věnují se již samotnému etnologickému výzkumu vždy v jedné škole (a často několika školních kolektivech) jsou strukturovány následovně: nejprve autor popisuje místní poměry, pak věnuje vždy alespoň jednu

podkapitolu školnímu kolektivu nebo několik podkapitol několika školním kolektivům, kde analyzuje jedno nebo více z nastiňných ústředních témat knihy, a na konci vždy následuje shrnutí týkající se té dané školy. Z důvodu, že bych nerada vyzradila příliš, nebudu zacházet do detailů a nechám čtenáře, aby si knihu přečetl sám a měl tak jednotlivé příběhy podané z „první ruky“ přímo od výzkumníka.

V samotném závěru celé knihy autor pracuje se všemi školami v jednom analytickém rámci a ukazuje v jednom celku jejich podobnosti a odlišnosti s tím, že zdůrazňuje, že nejde o komparativní práci v pravém slova smyslu – v tom brání unikátnost jednotlivých školních prostředí, ale i prostředí, ve kterých jsou zasazeny samotné školy, a rozmanitost, která panuje mezi žáky i učiteli. Výsledky svého výzkumného bádání autor shrnuje jako skutečnost, že často i při snaze o inkluzi se prohlubuje exkluze, která ale může nastávat i při vědomé snaze exkluzi zabráňovat, nicméně exkluze nemusí být nutně nevyhnutelná.

I když knihu vnímám jako velmi dobrou a skvěle zpracovanou, mám i některé drobné výtky, které ale ovšem knize nijak výrazně neubírají na kvalitě. V knize je uveden celkový čas strávený v terénu (10 měsíců), nicméně pro lepší orientaci v kontextu jednotlivých tříd bych uvítala, i kdyby autor uvedl, jaký čas (např. v týdnech) strávil na jednotlivých školách a kolik s žáky strávil vyučovacích hodin. Okolí na výzkumníka reaguje jinak, když zde stráví jen týden a pár vyučovacích hodin, oproti třeba intenzivnímu měsíčnímu období, jak ostatně autor sám zmiňuje (s. 40), detailnější časový rozbor svého vlastního výzkumu ale neudává. Věnoval se autor vždy výhradně jedné škole, nebo i několika najednou? Kolik škol bylo celkem osloveno? Ani na tyto otázky v knize odpověď nenalezneme.

Autor sice do hloubky probírá etiku výzkumu a zdůrazňuje svoji roli výzkumníka včetně úspěchů i neúspěchů při vstupu do terénu, ale přece jen mi v knize chy-

bí zevrubnější reflexe také toho, zda se někdy rozhodl překročit hranice výzkumu tím způsobem, že dále pracoval se získanými informacemi o chování dětí/pedagogů. Z knihy není jasné, zda si třeba ředitelé nevyžádali výsledky výzkumu, což bývá u výzkumů ve školním prostředí obvyklé, či nepožádali výzkumníka o jeho vhlad do dění ve třídě/šcole? Stejně tak u problému šikany autor sice v některých případech (s. 110 a 111) zasáhl přímo v situaci, kdy byl žák před jeho očima šikanován, nicméně opět není zcela jasné, zda zůstalo jen u takového „vyřešení“ konfliktu v ten daný okamžik, nebo zda výzkumník například mluvil s rodiči či dal podnět příslušným třídním pedagogům.

V kapitolách, které se týkají jednotlivých zkoumaných škol, mi někdy chybí jasnější opakující se struktura. Autor například zmiňuje vždy velikost škol co do počtu žáků, někde udává i počet pedagogických pracovníků (s. 93), jinde ale ne (s. 66, 109, 125). Uvítala bych trochu lepší sjednocení struktury pro každou jednotlivou školu, která by čtenáři lépe umožnila orientovat se a udržet si přehled o školách pro jejich vzájemné porovnání.

Knih *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku?* Radka Vorlíčka je ale celkově velmi zdařilým vhladem do více než desítky školních kolektivů. Nabízí prezentaci a analýzu velkého množství témat, ovšem stále se vrací k inkluzi a exkluzi jako k akci a reakci. Kniha je skutečně určena širokému spektru čtenářů, existuje více způsobů, jak je možné ji číst a jak na rozebíraná témata nahlížet. K tomu autor dává podnět, ovšem zbytek už záleží na imaginaci samotného čtenáře. Dílo vřele doporučuji také studentům a výzkumníkům, kteří zvažují vstup do terénu školního prostředí, kniha totiž obsahuje i výčet všech možných bariér a rad, jak při vstupu do terénu postupovat a co vše je potřeba brát v úvahu.

Michaela Kudrnáčová
michaela.kudrnacova@soc.cas.cz